

Marju Lepajõe

MILLEKS MEILE EMAKEELNE KÕRGHARIDUS?

[Sõnavõtt Eesti loomerahva Aprillpleenumil 2017 Pärnus 2. aprillil 2017]

Austatud kolleegid!

Küsimust „milleks meile emakeelne kõrgharidus?“ esitada on isegi piinlik, ajal, mil meie emakeelne ülikool hakkab saama saja-aastaseks. Nähtus, mis on olnud Eestis kõige inspireerivamaid ja edasiviivamaid jõude terve sajandi, on miskipärast küsitav. Muu maailm tuleb ja imestab meie riigi kiiret arengut, originaalsust kunstis, meie rikkalikku eestikeelset mõttevara ja kirjasõna, meie metsikut kultuurielu, rahva kõrget haridustaset, seostab seda otseselt eesti kirjakeele ja eestikeelse kõrgharidusega – ainult eestlased ise justkui ei näe seda seost.

Õigemini, suur osa siiski näeb. Viimastel aastatel toimub mu meelest peaaegu iga kuu mõni haridusteemaline konverents või ümarlaud, kus kogu aeg sellele küsimusele vastatakse ja väga põhjalikult. Kogu aeg vastatakse, mis on hullem veel: vastama hakati juba 1990. aastate II poolel, 20 aastat tagasi, ning vastati juba siis nii ammendavalt ja hästi, et tegelikult ei ole vaja midagi lisada. Pean silmas arheoloogiaprofessor Valter Langi põhjalikku arutlust 1998. aastal „Sirbis“ „Miks ma (ikka veel) kirjutan eesti keeles?“ⁱ millele järgnesid teiste teadlaste artiklid. Uus sama suur laine oli 10 aastat tagasi ja kellele sellest veel küll ei ole, soovitaksin südamest lugeda kirjandusteadlane Tiina Kirsi artiklit „Sirbis“ 4 aastat tagasi „Estlish ja no-language“ⁱⁱ Paremini ei olegi võimalik kirjeldada seda mudast seisu, kuhu Eesti kõrgharidus ja teadus on jõudnud mitšurinliku ingliskeeleestamisega. Väga selgelt on neis kirjutistes näidatud, et **keeleküsimus ja kultuuritõlkeküsimus on Eesti kõrghariduses ja teaduses strateegiliselt kõige olulisemad küsimused**, silmas on peetud sõnateadusi ehk mõtteteadusi ehk humanitaarteadusi, mis teenivad kultuuri eneserefleksiooni. Rahva püsimisel on kõige olulisem kõrghariduse keel, kuid see on väga oluline ka teaduse seisukohalt. Efektiivsus ja teaduslik kvaliteet, millest nii palju räägitakse, sõltub otseselt eesti keelest ehk siis emakeelest. See on poliitiline ja riiklik küsimus, sest vaimsel assimileerimisel on alati poliitilised tagajärjed. Rahvusülikoolist sõltub Eesti poliitiline tulevik.

Nii et vastatud on küllaga, aga need, kellele vastused on mõeldud, on tummad. Eesti teadusadministratsioon on olnud tumm nagu Prantsuse leitnandi tüdruk (kui mäletate sellenimelist filmi), kes tumedasse loori mähituna seisab kaugel muulil, tormipritsmes, vaatab merd ega vasta sõnagi, mõistatuslik, nii et see veider dialoog võiks olla isegi teaduslikult ja kunstiliselt huvitav uurimisobjekt. Ka kantseliitlikud kordused, mida vahel siiski kuuldavale tuuakse, on teatav tummuse vorm. Või siis öeldakse, et *kõik on hästi, olge rahulik, olge rahulik, kõik saab korda*.

Aga ei ole hästi, kui üliõpilased küsivad minult ühtelugu, millal alustada miitinguid, et saaks Eestimaal eesti keeles edasi õppida. Nad pööravad lihtsalt selja ülikoolile: kas loobuvad üldse õpingute jätkamisest või lähevad kusagile välismaale ja jätkavad teistes keeltes.

Sest mis on toimunud selles tummuses? Kõigepealt hakati teaduseks arvestama eeskätt ingliskeelset teadust, mis näitab, et teaduselu ei tunta, sest saksa ja prantsuse keel ei ole kuidagi vähem olulised (erialad erinevad selles suhtes). Sellest lähtuvalt muutusid kõigepealt väitekirjad suurel määral ingliskeelseks, edasi omakorda doktoriõpe. Nüüd on käsil magistriõppe ingliskeeleestamine, aga see on kõrghariduse osa! Kõrghariduseks saab praegu pidada ainult magistrikraadini jõudmist. Kuidas survestamine täpselt käib, on kujukalt kirjeldanud Toomas Kiho artiklis „Rahvusülikooli...“ ajakirja „Akadeemia“ selle aasta 2. numbris.ⁱⁱⁱ

Selles tummas protsessis puuduvad teaduslikud argumendid, sest teaduse siht on võimalikult täpne tõde ja seda selles protsessis ei näe. Põhiline argument on raha ja odavus. Põhiväärtustele rakendades tähendab see lihtsalt *parseldamist*, nagu vanasti öeldi. Kõige odavam oleks Eestist teha lihtsalt üks laoplat, kust saaks lõbusasti rongidega läbi kihutada. Võib tuua võrdluse (mitte vastanduseks): Eestis peetakse võimalikuks kulutada aastas 175 miljonit eurot teedeehitusele. Kui arvestada, et ülikool seisab

lektorite ja assistentide õlul, kes teevad ära põhitöö ja teenivad veidi üle 1000 euro kuus, saaks 175 miljoni eest palgata 13 400 õppejõudu. Praegu on Tartu ülikoolis veidi üle 1700 akadeemilise töötaja. Kaheksa ülikooli saaks juurde. Ja ka ülikoolide-siseselt torkab silma, et nt Tartu ülikoolis on ametnikke vähemalt sama palju kui õppejõude. Kui vaadata tööpakkumisi, siis ametnike jaoks raha jätkub, aga õppejõudude palgamiseks mitte. See on selgesti valikute küsimus.

Teine argument on rahvusvahelistumine, aga vastandus rahvusliku ja rahvusvahelise vahel on pseudovastandus. Rahvusvahelistumise jaoks ei pea muutma õppekeelt, vaid saab moodustada lisaharusid ja võtta juurde õppejõude – see mõjuks akadeemilisele elule hästi ja ei oleks vägivaldne. Ülikooli ülesanne on harida inimesi, kes ühiskonda edasi viiksid kõikides valdkondades, mitte ei toodaks liinitöölisi rahvusvahelistele firmadele. Mõju ühiskonnale sõltub aga keelest, mida inimene valdab.

Rahvusvahelistumist takistavad pigem sisulised puudujäägid: studiumi liiga jäigad ajalised raamid, mis ei soodusta üliõpilaste süvenemist; raamatukogud on totaalselt alafinantseeritud (nt Tartu ülikoolis eraldati eelmisel aastal õppejõule võõrkeelse teadus- ja õppekirjanduse ostmiseks 150 eurot – selle eest saab 1–2 monograafiat); õppejõude on liiga vähe; tõlkijaid on liiga vähe, kes valdaksid vajalikul tasemel teaduslik-filosoofilist idioomi, sest nt inglise keele puhul ei piisa selle valdamiseks isegi pikemaajsest Suurbritannias elamisest, vaid see vajab tõsist lugemiskogemust jne. Aga neid probleeme ei tõsteta küllalt esile.

Ei arvestata seda, et igal teaduskeeel on oma traditsioon. Inglise teaduskeel on välja kasvanud skolastikast, saksa teaduskeel XVI–XVII sajandi humanismist jne. Eesti üliõpilaste eriline šanss oleks mitme traditsiooni valdamine, millele lähenetakse eesti vaatest. Selleks peab ülikoolis õpetama mitut keelt väga hästi. Sündimine väiksesse keelde ongi eriline võimalus sünteesile. Selle erisuse tõttu on meie noortel alati üks samm ette antud. Kui sellest loobuda, tekib totaalne jälgendamine. Võõrkeeltes väljendumine on alati jälgendamine, isegi kui seda tehakse meisterlikult. Keelevalik tähendab suurel määral, kas jälgendada või olla. Kui olla, siis ei ole eestikeelsele ülikoolile alternatiivi.

Jäljenduslik hoiak teaduses viib massilise keskpärasuseni teaduses, mida me tänapäeva maailmas näeme. Keskpäraseid ingliskeelseid ülikooli on maailmas 15 000 kui mitte rohkem. Kas tõesti on huvitav nendega liituda ja jätkata koos nendega üleilmset inglise keele laibastamist, selle asemel, et kujundada tõesti hea eesti ülikool, mis oleks avatud erinevatele traditsioonidele, oleks teatav euroopluse mikrokosmos (milles oleks kindel koht soomeugri ja orientalistika uuringutel)? Meil on kõik eeldused selleks (veel) olemas ja siis tuldaks meie juurde ka huviga õppima. See ärataks sisulist huvi ega oleks lihtsalt odav õppimiskoht.

Millised võiksid olla esimesed positiivsed sammud?

1. Rahvusülikoolis tuleks kõikides teadustes õppijale seadusega tagada õigus kaitsta kõik väitekirjad eesti keeles, bakalaureusest doktorikraadini (kui EV põhiseadusest seda ei saa tuletada). Erandi saavad siin moodustada ainult keeltega seotud väitekirjad, mis peavad näitama keele omandatuse astet. Inimesel peab olema vabadus valida keel, kui on tegemist spetsiifilise probleemiga (olgu see inglise, saksa, prantsuse, soome, rootsi vm keel), aga see peab olema tema valik ja tema vastutus, mitte pealesunnitud. Eesti on ainus koht, kus see võimalus on ja seda võimalust tuleb kaitsta, sest just see teenib teaduse hüvangut. Hea teaduse eeldus on mõtlemisviiside mitmekesisus.

2. Eestikeelseid teadustöid, mille esimene adressaat on rahvas ja millel on tohutu mõju kogu teadusele ja kultuurile, tuleb väärikselt ka hinnata ja panna need igasuguste skaalade tippu, nagu nt sotsiaalteadlaste äsjailmunud „Eesti ühiskond kiirenevas ajas“ või kunstiajaloolaste akadeemilise „Eesti kunsti ajaloo“ senised köited. Need on hindamatu väärtusega asjad ning seda tuleb rahulikult ja uhkelt ka tunnistada. Kõik tulevikku puutuvad asjad on täpselt nende inimeste otsustada, kes praegu elavad – ei kellegi teise.

Need sammud on aga solidaarsuse küsimus, nagu kõneles äsja siinsamas Mati Hint.

↑ Valter Lang, Miks ma (ikka veel) kirjutan eesti keeles? – Sirp, 18. XII 1998:
<http://www.sirp.ee/archive/1998/18.12.98/Sots/sots1-2.html>

ii Tiina Kirss, Estlish ja no-language. – Sirp, 19. XII 2013: <http://www.sirp.ee/s1-artiklid/c9-sotsiaalia/estlish-ja-no-language/>

iii Toomas Kiho, Rahvusülikooli... – Akadeemia 2017, nr 2, lk 202–210.